

ADLA(NDIRMALA)RIMIZ Our Names

Mehmet ULUCAN¹

¹ Doç. Dr., Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi TDE Bölümü, ulucanmho@firat.edu.tr, [orcid.org/ 0000-0001-8445-3127](https://orcid.org/0000-0001-8445-3127)

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi
Geliş/Received: 24.09.2021
Kabul/Accepted: 26.10.2021

DOI:10.20322/littera.1000321

Anahtar Kelimeler
ad, soyad, özel ad, lakap, son zamanlar

Öz

Varlık(lar) ve varlığımız adlarla anlaşılabilir. Farkındalığın tezahürü ve karşılığı ilk olarak adlarda ve adlarla ortaya çıkar. Adlarla ilgili en önemli husus, anlam(ları) olmasına rağmen diğer hususlar da son derece önemlidir. Adlar ve adlandırmaların günlük dilde, resmî ve yazı dilinde önemli görevleri vardır. Bütün dünyada yeni icat ve üretimlerde ad ve adlandırmalar çok önemlidir. Bu icat, üretim ve geliş(tir)meler sosyal alanlarla doğrudan, diğer alanlarla dolaylı olarak ilgili ve ilişkili olduğu bilinmektedir. Özellikle ilk ad(landırma)ların ne denli önemli olduğu gayet açıktır. Bunda din, ırk, tarih, kültür ve mitoloji önem arz eder. Adlar, bütün dillerde en çok ortak kullanılan unsurlardır. Bu yüzden dünyadaki dil bilimi çalışmalarında; adbilim çalışmaları ayrı bir alan olarak ortaya çıkmıştır. Ad(landırma)larda daha çok özel adlar öne çıkmaktadır. Özel adlar, çoğunlukla millî olmakla beraber evrensel olanlar da oldukça fazladır. Bu adlarda daha çok az bulunur ve bilinir olmasına dikkat edilmektedir.

Makalemizde daha çok -son zamanlarda- tercih edilen özel adlarda nelerin etkili olduğu üzerinde durulmuştur. Bu hususta bazı çekinceler, eksiklikler, yanlışlıklar, böbürlenmeler ve bencillikler görülebilmektedir.

ABSTRACT

Keywords
name, surname, proper name, nickname, recent times

Beings and our being can be understood with names and naming. The manifestation and response of awareness first appears in and in names. Although the most important aspect of names is meaning, other aspects are also remarkably important. Names and naming have important functions in daily, official and written language. They are also quite important in new inventions and productions all over the world. It is known that these inventions, productions and developments are directly related to social areas and indirectly related to other areas of life. It is also clear how important the first naming is. Religion, race, history, culture and mythology are important in this regard. Names are the most common elements in all languages. Therefore, in linguistic studies throughout the world; onomatology emerged as a separate field. Proper names are more prominent in naming. Proper names are mostly national, but many universal ones also exist. In naming the attention should be on less common and less known ones. The focus of the study is to find out which factors are influential in the -recently-preferred proper names. In this regard, some drawbacks, deficiencies, mistakes, boasting and selfishness can be observed.

Atıf/Citation: Ulucan, M. (2021), "Adla(ndırmala)rımız", *Littera Turca, Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 7/4, 1580-1595.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Mehmet ULUCAN, ulucanmho@firat.edu.tr

GİRİŞ

Ad bilim, özel adların anlamlarını, kökenlerini ve kültürel ve tarihsel gelişimlerini inceler. Ad biliminde; Kişi adları biliminin (anthroponymy) yanında yer adları bilimi (toponymy) ve coğrafya adları bilimi de yer almaktadır. Kişi adları bilimi, genel olarak tarih, folklor, filoloji ve kültürel alanlarla ilişkilidir. Yer adları bilimi ve coğrafya adları bilimi çalışmamızın dışında olmasına rağmen zaman zaman bu dallara ve diğer kültürel dal ve alanlardaki ad ve adlandırmalara da değinilmiştir.

Adlar, tarihî ve kültürel mirası, sonraki nesillere aktaran çok önemli unsurlardır. Özellikle dinî nitelik ve kahramanlık özelliği taşıyan şahsiyetlerin adları, sıfatları, lakapları tarih, edebiyat, din ve kültürün yanında bilgi ve değerleri sonraki kuşaklara aktarmaktadır. Böylece kişiler ve toplumlar, kendi aralarında olduğu gibi kültürler arası ve toplumlar arası iletişimi de sağlamaktadır. “İnsanoğlunun yeni bilgilere hep eski bilgilerin gölgesinde ulaştığı bilinen bir gerçektir. Kişi veya toplum, yeni bir bilgiye kendisi ulaşmışsa onu, hemen eski bilgilerinden birinin adı olan bir sözü, ses-şekil veya anlamca değiştirerek adlandırır. Böylece eski bilgilerin adları ile yeni bilgilerin adları arasında bazılarının “dil içi dünya görüşü” dedikleri eski bilgi ile yeni bilginin ilişkilendirilme zinciri ortaya çıkar” (Akt. Karaağaç, 2002, 47-48).

Adlar, günlük yaşamın canlılık ve dinamizmini taşıdıkları gibi geçmişin sağladığı birikim ve tecrübe ile geleceğin sağlayacağı ümit ve enerjiyi de kapsamaktadır. Tarih boyunca, sahip olunan her yeni canlı, araç-gereç ve nesneye yeni bir ad verme/koyma ihtiyacı doğmuş ve bu ihtiyaç, bir geleneği oluşturmuştur. Nitekim bugün de en ilkel ve en modern topluluklarda bile bir ad verme/koyma geleneğinin olduğu bilinmektedir. Bu gelenekte oluşmuş çeşitli seremoni ve ritüeller gerçekleştirilmektedir. Bunlar belli ölçüde diğer kişi ve topluluklarda da görülmektedir. “Her kişi ve topluluk, kendisinden farklı tarihî ve coğrafi ortamlarda yaşayan, farklı bilgilenme yollarından geçmiş bir başka kişi ve topluluktan, akraba veya komşu kavimlerden bir şeyler öğrenir ve dolayısıyla bu öğrendiklerinin adlarını kendi diline taşır, onların dillerinden alıntılar yapar” (Karaağaç, 2002, 73). Bunlara detaylıca bakıldığında yeni değerlendirmeler, yorumlar ve tespitlerin yapılması mümkündür.

Adlandırmalarda pek çok hususun etkili olduğu bilinmektedir. Ancak din, kültür, tarih ve gelenekler, adların verilmesinde ve alınmasında hâlâ oldukça etkilidir. Bunların, ilk adların verilmesinde çok daha etkili olduğu muhakkaktır. “Gündelik yaşamın hemen her alanında karşımıza çıkan adlar ve adlandırmalar, gündelik yaşamın merkezinde bulunan iletişimin de önemli bir parçası ve çoğu zaman ilk aşamasıdır. Bu kapsamda aslında tanıdığımız, tanımakta olduğumuz ya da tanımadığımız herhangi birisiyle iletişimi başlatırken ya da çevremizdeki herhangi bir olguyu tanımlayıp tanıtmaya çalışırken adlara başvururuz” (Keskin, 2020,1).

Türkler, Müslüman olduktan sonra hem Arap hem İran/Fars millet ve topluluklarının kültürlerini ve tarihlerini, İslam kültür, tarih ve medeniyeti içinde değerlendirmiş, genellikle kendi kültür ve tarihi olarak benimsemiştir. Bu yüzden İslamî dönemde olsun veya öncesindeki dönemlerden kalan Arap ve İran’ın kültürel ve tarihî bazı unsurlarını özellikle de adlarını almışlar ve kabullenip kullanmışlardır. “Tarih içinde geniş coğrafyalarda ve uzun

devirler boyunca yöneticilik yaptıkları için, Türklerin dilinde, özentî alıntılarının hemen hemen tek kaynağı din olmuştur” (Karaağaç, 2002, 99).

Eski Türklerde güzel bir gelenek vardır. Bilgi, eğitim, yetenek ve şartlara göre kişinin yeni bir ad alması veya kazanması... Bunlar çoğunlukla iyi, güzel ve olumlu olmakla birlikte kötü ve olumsuzlar da olabilmektedir. Dede Korkut hikâyelerinde bu geleneğe dair güzel örnekler verilmiştir. Bir kişinin belli bir süre içinde veya sonrasında kazandığı ad, sıfat, lakap vb. hem bir ihtiyaç hem bir ödüdür (Ergin, 1994, 4-6,77-95). Günümüzdeki bazı kişilere verilen yeni ad, sıfat, lakap vb. bu geleneğin devamı niteliğindedir. Dede Korkut hikâyelerinden birinde anlatıldığı gibi bir boğayı yumruğuyla devirecek kadar gelişmiş ve güçlenmiş biri, o zamana kadar adsız yaşa(ya)maz. Söz konusu gelenekte sonradan verilen veya kazanılan ad(lar), kişilerin kalıcı adları veya göbek adları değil, bir anlamda ikinci ve/ya daha sonra kullanacakları sıfat ve lakaplardır. Bunlar, daha çok sıfat olarak kullanılırlar. Ancak zamanla etkileri bakımından adları unutturup ya da ikinci plana iterek onların yerine kullanılmış ve kullanılmaya devam etmişlerdir. “İslamiyet öncesi Türklerin adlarının yanında çeşitli sebeplerle aldıkları ad ve lakapların olduğu bilinmektedir” (Yıldırım, 20006, 14).

Türk kültür ve edebiyatlarında birçok kişinin ilk ad(lar)ının yanında sonradan kazandığı veya kendisine sonradan başkaları tarafından verilen adlar, sıfatlar, lakaplar ve mahlaslar vardır. Benzer bir durum dünya kültür ve edebiyatlarında da vardır. Buna belli ölçüde uyulduğu ve hâlâ devam etti(rildi)ği söylenebilir. Böyle bir geleneğe uyulmasının ger(ç)eği ortadadır. (Ögel, 2001, 278-280) Çünkü kişilere verilen adlar, fizikî, sosyal, dinî, kültürel ve psikolojik bakımdan uygunluk arz etmesi gerekir. Bugün bazı adların, soyadların, çeşitli sıfatların ve lakapların beğenilmeyip değiştirilmek istendiği veya şikâyet ve yakınmalara sebep olduğu bilinmektedir. Bu istekler, gerçekleştirilsin veya gerçekleştirilmesin oldukça fazladır.

İslamî gelenekte de bazen sonradan kazanılan lakap veya künye, gerçek addan daha etkili ve bilinir olabilmektedir. Bu lakap ve künyeler, gerçek ad(lar)ı unutturacak kadar yaygınlık kazanabilmektedir. Gerçek adı Numan olan, Ebu Hanife künyesiyle bilinen ve İmamı Azam lakabıyla meşhur olmuş, ünlenmiş bir mezhep imamı vardır. Bu gelenek, büyük ölçüde devam ettirilmiş olsaydı; belki bugün söz konusu yakınma ve şikâyetlerin en azından bir kısmının önüne geçilebilirdi. Özel adların yanında kullanılan yeni, ikinci, üçüncü hatta daha fazla adlar da vardır. Sanatçıların özellikle edebiyatçıların özel adlarından çok kendilerinin belirledikleri ya da kendileri için belirlenen bilindik mahlasları ama çok da bilinsin istemedikleri müstear adları da vardır. Mahlaslar daha çok şiirde; müstear adlar da düzyazılarda kullanılırlar. Mahlasların ve müstearların seçilmesi, belirlenmesi ve kullanılmasında pek çok sebep söz konusudur (Yıldırım, 2006, 17).

Bazı millet ve diller(in)de kullanılan ön veya son ekler, adları bir ölçüde de olsa sınırlandırmaktadır. Dışillik-erillik gösteren bazı ses, ek ve yapılar, bazı dillerdeki adların önemli özelliklerindedir. Türklerde ve Türkçede böyle bir sınırlılık söz konusu değildir. Ayrıca bazı millet ve dillerinde olduğu gibi Türklerde ve Türkçedeki adlandırmalarda olduğu gibi güzel adlandırma, örtmece ve sanat (yapma) maksatlı kullanımlar oldukça yaygındır. Özellikle alıntı adlarda bunların etkilerini belirgin olarak görmek mümkündür. Adların, lakapların vd. çoğunlukla anıştırma yoluyla ortaya konulduğu söylenebilir. “Anıştırma olgusu ve anıştırmalar, kültürdilbilimde önemli bir yere

sahiptir. Dil topluluğunda benzer bir şekilde algılanan ve herhangi onomastik cinsi olan toplumsal adlar anıştırma niteliği kazanabilmektedir. Anıştırma ad niteliği taşıyan ve çoğu kişi tarafından bilinen metin ya da anıştırma olay ile ilişkilendirilen özel bir ad olarak tanımlanabilir. Anıştırma olgusu en basit ifadesiyle ad ya da bu ad ile bağdaştırılan olgunun tekrar kullanımına ya da ilk kullanıldığı durumla ilişkilendirilmesine işaret etmektedir. Anıştırmanın eşanlamlısı olarak ‘totem isim’, ‘mit belirtisi’, ‘yan anlam taşıyıcısı’ gibi terimlerle de anılmaktadır” (Dujeva, 2014,101-102’den akt. Keskin, 2020, 27).

Bugün ülkemizde ve dünyada kullanımı giderek artan kod adlarının da olduğu ve kullanıldığı bilinmektedir. Bazı özel birim, birlik ve örgütlerde kişinin, canlı veya nesnenin özel adının dışında kod ad(lar)ı da kullanılmaktadır. Bir kişinin bulunduğu konuma göre üstlerince bilinen ve kullanılan kod adı farklı, astlarınca bilinen ve kullanılan kod adı farklı olabilmektedir.

Ad, lakap, mahlaslarını çeşitli sebeplerle beğenmeyip değiştiren veya değiştirmek isteyenler eskiden de oldukça yaygın olduğu bilinmektedir. “...kimi şairler, ilgili mahlasta meşhur bir şair olmasa da, “şirket-i mahlas”tan yani ortak mahlas kullanmaktan özellikle kaçınmış, hatta kimi zaman bu yüzden mahlaslarını bile değiştirmişlerdir. Nitekim divan şiirinde mahlas değiştiren şairleri konu alan bir yazıda, mahlas değiştiren 54 şairden, değiştirme sebebi bilinenler içinde, 9’unun (% 17) aynı mahlasın başka şairler tarafından kullanılması sebebiyle mahlasını değiştirdiği tespit edilmiştir” (Erdoğan, 2009, 62). Benzer ad, soyad, lakap ve mahlas kullananlar arasında bilahare anlaşmazlık vb. sebeplerden dolayı değişiklik yapanlar oldukça fazladır. Sadece benzerlik değil, bazen zorunluklar da değişiklik yapılmasına sebep olabilmektedir. İlk adı, *Hüseyin Vehbi* olan *Orhan Şaik*, Hamdullah Suphi Tanrıöver’in MEB döneminde her öğrencinin bir Türk adı alması genelgesi gereği, Yüksek Öğretmen Okulu öğrencisiyken bu adı almış, daha sonra soyadı kanunuyla da *Gökyay* soyadını almıştır.

Türkiye’nin çevresindeki denizlerde yeni bölge ve parsel adlandırmalarında tarihî adların seçilmesi özel anlam ve mesajlar taşımaktadır hatta bu adlar, siyasî ve sloganik özellikler de içerebilmektedir. Karadeniz’deki yeni keşfedilen doğalgaz sahalarına Tuna, Sakarya, Türkali, Selçuklu gibi adların verilmesi önemlidir. (Ulucan, 2020). Sanayi ve teknoloji alanında yapılan çalışmalarda ürün, araç ve gereçlerin adlarının verilmesinde aynı hassasiyet dikkati çekmektedir. Akıncı, Aksungur, Hisar, Bayraktar vb. Ayrıca Mavi vatan diye adlandırılan denizlerimizde/sularımızda sismik araştırma ve sondaj yapan gemilerimize; Fatih, Yavuz, Kanunî, Oruç Reis, Barbaros Hayreddin Paşa gibi adların verilmesi de aynı derecede önemlidir. “Dil, bütünüyle adlandırmacı bir yapıdır; her düzlemdeki dil birliği bir adlandırmadan ibarettir. Adlar, dilin sahip olduğu ad malzemesinden türetilebilir, yapılabilir ve böylece her defasında, her yeni varlığa yeni bir ad yaratılır. Özel ad vermelerde de her yeni varlığa yeni bir ad bulunur. Özel adlandırmalarda, türetme ve yaratma değil, bulma söz konusudur” (Karaağaç, 2002, 52).

İnsanların ad almalarında ve vermelerinde nelerin etkili olduğunu bütün yönleriyle bilinmesi tespit edilememiştir. Ad alma ve verme sebeplerinin bütün yönleriyle bilinmesinin imkânı da gereği de yoktur. Çünkü sonsuz sebep ve gerekçeler söz konusu olabilmektedir. Ancak günümüzde ad ve soyadı değiştirmeleri giderek artmaktadır. Çünkü günümüzde ad, soyad vb. değiştirmek yeni bir ad ve/ya soyad almak için çok büyük bedeller

ödemeye gerek kalmamıştır. Buna rağmen bugün için bir çocuğa yeni bir ad vermek/koymak, kimileri için oldukça zor ve ciddi bir iştir. Hatta ad koymalarda ebeveynler arasında ve yakın aile bireyleri arasında önemli sorunlar da yaşanabilmektedir. Oysaki herhangi bir ad, peşinen birini ne yüceltir ne alçaltır. Günümüzde herhangi biri, adından dolayı ne sevimli ne de nefret edilmelidir; adı güzelleştirenin de çirkinleştirenin de adı taşıyanın kendisi olduğu unutulmamalıdır.

1. Dinî Etkilerle Verilen ve Alınan Adlar

Adlara karşı en müsamahakâr din, -son din olması hasebiyle- İslam dini ve en müsamahakâr millet de Müslüman Türklerdir, denebilir. Çünkü son din olan İslam, kendinden önceki bütün dinleri belli ölçüde hak dinler olarak kabul etmektedir. İslam, Müslüman olan milletlerin kültür ve medeniyetlerine, maddî-manevî değer ve birikimlerine büyük ölçüde saygı duymuş ve değerlendirmiştir. Hatta Müslümanlar, bozulmamış önceki semavî dinleri de İslam olarak kabul etmektedir. Bu yüzden adlarla ilgili en müsamahakâr dine sahip olduğu için neredeyse bütün ortak kullanılan adları, Türklerde ve Türkçede görmek diğer dinlere sahip bazı milletlere göre daha çok çeşitlilik ve zenginlik arz etmektedir.

İslam'da çoğunlukla kabul gören bir şefaathane inancı vardır. Peygamberler, kendilerine inanan ümmetlerine, kavimlerine şefaathane ederler. İşlenen küçük suçlardan ve günahlardan dolayı şefaathane bekleyenler, peygamberlerine ve onların getirdiği dinlere inanlar dolayısıyla adlarını yaşatanlardır. İnanmayan, zulmeden, hakaret eden hatta yaptıklarından ötürü peygamber(ler)inin adı anılmayanlar, peygamber(ler)den şefaathane bekleyemez.

Dinî ve kültürel adların bir geçmişi ve hikâyesi vardır. Bu adların verilmesinde ve alınmasında bu geçmişin ve hikâyelerin etkileri söz konusudur. Çünkü bu adlar, bu hikâyelere referansta bulunur. Başta peygamber adları olmak üzere bütün dinî, tarihî ve kültürel adların verilmesinde ve alınmasında bu geçmiş ve hikâyelere telmih vardır. Bilinen bütün peygamber adları, Müslüman Türklerde hâlâ yaygın olarak kullanılmaya devam etmektedir. Bilinen ilk ad, ilk insan ve peygamber olarak kabul edilen *Âdem*dir. Neredeyse bütün din ve milletlerde bu inanç ve kabul söz konusu olduğu için büyük ölçüde bilinmekte ve kabul edilmektedir. Sadece *Âdem* değil, diğer peygamber adları da aynı şekilde bilinmekte ve yaygın olarak kullanılmaya devam etmektedir. *Kabil*, *Âdem* peygamberin büyük oğludur. Kardeşi *Habil*'i öldürdüğü için adı neredeyse hiç tercih edilmemiştir. *Âdem* adı, insanoğlunun atasına duyduğu ilgi, sevgi ve saygının bir ifadesi olarak neredeyse bütün dünyada oldukça yaygındır.

İdris, *Şit*'ten sonra peygamber olmuştur. İlk defa kalemle o yazı yazmıştır, ayrıca terzilerin de pîri odur. İdris peygamber göklerin esrarına vakıftır. Melekler, onun emrine memur edilmiştir. Ölmemiş, göğe yükseltilmiştir. İdris adı, özel ad olarak yaygın olarak kullanılmaya devam etmektedir.

Nuh, *Âdem*'den sonra insanlığın ikinci babası sayılmakta ve inanılmaktadır. Sadece insanların değil, hayvanat ve nebatatın varlığının devamını da sağladığı için adı, özel ad olarak oldukça yaygındır.

Sam, hem *Nuh* peygamberin oğullarından birinin adı hem Neriman'ın oğlunun adıdır. Daha çok Samî olarak kullanılmış ve Samî ırkının babası olarak bilinmektedir.

Salih, puta tapan Semud kavmini hak dinine davet ettiği halde iman etmemişler. Bu kavim, Salih peygamberden mucize istemiş, gerçekleşen mucizeye rağmen hak dine ve ona inanmamışlardır. Kuvvetli bir zelzele ile iman edenler hariç helak olmuşlardır. Salih adı, özel ad olarak yaygın olarak kullanılmaya devam etmektedir.

Şuayb, Medyen ve Eyke ahailerini hak dine davet etmiş ancak bunlar iman etmemişlerdir. Şuayb peygamberi dinlemeyen Medyen ve Eyke ahalisi, yağın ateş ve çıkan aşırı sıcaklıklarla helak olmuşlar. Şuayb peygamber, Medyen'e gelen Musa peygambere kızlarından birini vermiştir. Şuayb, özel ad olarak yaygın olarak kullanılmaya devam etmektedir.

Azer, *İbrahim* peygamberin babasının adıdır. Hem *Azer* hem türevi olan *Hazar* yaygın olarak kullanılmaktadır.

İbrahim peygamber, Hazreti peygamberin soyunun dayandığı ve hanif dinlerin dayandı(rıldı)ğı İslam dininin bir peygamberidir. Bugün de “- Kimin milletindensin?” sorusunun cevabı, “- Hazreti İbrahim'in milletindenimdir. Müslümanların defin merasiminde mevtaya yönelik yapılan telkinde, Münkir-Nekir meleklerinin sorduğu soruya “milleti İbrahim”den olduğu söylenir.

İsmail, *İbrahim* peygamberin *Hacer*'den doğan oğludur. Zemzem, *İsmail*'in ayaklarını vurduğu yerden çıkmıştır. Kabe'yi İsmail ile babası İbrahim yeniden inşa etmiştir. Babası vaat ettiği üzere *İsmail*'i kurban etmek istediğinde tam bir teslimiyet ve kabul göstermiştir. Bıçak *İsmail*'in boynunu kesmemiş ve Cebrail'in getirdiği koç kurban edilmiştir. Hazreti peygamberin soyu, ona dayanmaktadır. Özel ad olarak oldukça yaygındır.

İshak, *İbrahim* peygamberin *Sara*'dan doğan oğludur. Annesi yaşlılık döneminde onu bir mucize olarak doğurmuştur. Diğer semavî dinlerde ve Müslümanlarda adı oldukça yaygındır.

Davud, Kudüs'ü ilk başkent yapan odur. Zebur ona indirilmiştir. *Musa* peygamberin şeriatıyla hüküm sürmüştür. *Süleyman* peygamberin babasıdır. *Süleyman* peygamber onun yerine geçmiştir. Sesinin çok güzel oluşuyla bilinmektedir. Adı oldukça yaygındır.

Bir peygamber olan *Süleyman* aynı zamanda bir devlet başkanı ve yöneticidir. Dünya tarihinde ve neredeyse her yerde yaygınlığı söz konusu olan bu ad, birçok özelliğiyle kullanılmış ve kullanılmaya devam etmektedir. Türk kültür, inanç, dil ve edebiyatında büyük bir yaygınlık kazanmıştır. Özellikle atasözleri ve deyimlerdeki kullanımları dikkat çekmektedir. Daha çok Sultan Süleyman olarak bilinmekte ve kullanılmaktadır. *Dünya Sultan Süleyman'a bile kalmadı*, sözündeki Sultan Süleyman, Kanunî Sultan Süleyman'ı hatırlatsa da Süleyman peygamberdir.

Asaf, *Süleyman* peygamberin vezirinin adıdır. Özel ad olarak yaygın kullanılmaktadır.

Musa, Mısır'da dünyaya geldi. Firavun'un, kendisini öldüreceği ve devletini yıkacağı korkusuyla İsrailoğullarından doğan bütün erkek çocukları öldürürken o, mucizevî bir şekilde Firavun'un karısı tarafından korundu ve büyütüldü. Tur dağında Allah ile konuştu ve peygamber oldu. Tevrat, ona indirilmiştir. Kelimullah sıfatıyla ünlenmiştir. Halkıyla birlikte Süveyş denizini mucize sonucu geçti, onu ve yakınlarını öldürmek için takip eden Firavun ve ordusu, boğuldu. Elini koynuna sokup çıkardığında; eli beyaz bir nura dönüştüğü için buna

yedi beyza, denilmektedir. Asası ile bilinmektedir. Suları kana dönüştürme, kurbağa yağdırma, sinek ve çekirge sürüsü ortaya çıkarma vb. mucizeleri vardır. Adı oldukça yaygındır.

İlyas, İsrailoğullarına gönderilen İlyas peygambere kavmi inanmamıştır. Tevrat ile amel eden İlyas peygamber, Harun peygamberin torunudur. Çok zorluklar yaşadıkdan sonra Allah tarafından “bir şehre gitmesi ve orada ne görürse korkmadan binmesi” emredilmiştir. O da ateşten bir ata binerek ortadan kaybolmuştur. Böylece göğe yükseltelen İlyas peygamber, kıyamete kadar yaşayacaktır. Hızır ve İlyas abı hayat suyunu bulup içtikleri için ölümsüzdürler. Hızır ile her yıl görüştükleri ve hacca gittiklerine inanılmaktadır. Hızır ile görüştükleri güne “Hıdırellez” denilmektedir. Hızır ve İlyas dara düşenlere yardım ederler. Hızır denizde, İlyas karada ihtiyaç duyanlara yardım eder. Bu özelliklerinden dolayı İlyas adı, özel ad olarak oldukça yaygın kullanılmaktadır.

Lut, bir peygamber adıdır, kavmi de aynı adla anılır. *Lut* kavmi, yaptığı kötülükler ve peygamberlerine inanmamalarından dolayı helak olmuştur. Bütün peygamberler gibi ismet (suçsuz ve günahsız) sıfatına sahip olduğu halde *Lut* peygamber, kavminin yaptıkları ve yaşadıkları yanlışlarla bilinmekte ve anılmaktadır. Bir peygamber adı olan *Lut*, kendine inanmayan ve yaptıklarından dolayı helak olan kavminin yüzünden daha sonra tercih edilmemiştir.

Hud, adı Kuran’da geçen peygamberlerden biridir. Ad kavmine gönderilmiştir. Ancak Ad kavmi, *Hud* peygambere inanmamış ve helak olmuştur. Helak olan Ad kavminden dolayı peygamberlerinin adı da *Lut* adı gibi sonrakiler tarafından tercih edilmemiştir.

Kenan, *Yakup* peygamberin memleketinin adıdır. *Nuh* peygamberin oğlu veya torunlarından birinin adı olduğundan Filistin ve Suriye civarındaki bölgeye ad olarak verilmiştir. Özel ad olarak çok yaygın olarak kullanılmaktadır. *Yakup* peygamberin onbir oğlu vardır. Oğulları içinde en fazla Yusuf’a düşkün olduğu için diğer oğulları Yusuf’u kıskanmış ve kuyuya atmışlardır. *Yakup* adı da diğer semavî dinlere mensup olanlar ve Müslümanlar arasında oldukça yaygın kullanılmaktadır.

Yusuf, *Yakup* peygamberin oğludur. İnsan güzelliğinin yarısı ona verilmiştir. Onu gören erkek ve kadınlar tarafından hayranlık duyulmuş, çoğunlukla da kıskanılmıştır. Hem köle hem kral olmuştur. Kuran’daki en güzel kıssa onun içindir.

Danyal, peygamber olduğuna inanılmaktadır. Hikmet sahibi olduğundan çokça kullanılmaktadır.

Lokman, Musevî, Hıristiyan ve Müslümanlar arasında adı sık kullanılan bir şahsiyettir. Peygamber olduğuna da inanılmaktadır. Adı yaygın olarak kullanılmaktadır.

İsa, İsrailoğullarının son peygamberidir. Doğumu milat olarak kabul edilmiştir. İncil ona indirilmiştir. *Meryem*, onu bir mucize olarak babasız dünyaya getirmiştir. Bebekken konuşmaya başlamıştır. Ölülerini diriltir, kör gözleri açar, çamurdan yaptığı kuşları canlandırıp uçurmuş. Su üstünde araçsız yürürmüş. Tam öldürüleceği sırada melekler tarafından göğe çekilmiştir. Kıyamete kadar gökte canlı olarak kalacaktır. Kıyametin kopacağı zaman yeryüzüne inecektir. Deccal’ı öldürüp Yecüc ve Mecüc’ün çıkardığı fesadı bitirecek ve Mehdi ile buluşacaktır. Adı oldukça yaygındır.

Behlül, Harun Reşit zamanında yaşamış bir velidir. Ancak son zamanlarda özel ad olarak kullanımı azalmıştır.

Mehdi, hidayete eren, doğru yolu bulan demektir. Kıyamet alametlerinden biridir. Müslümanlarla birlikte birçok millet ve dinde mehdilik inancı vardır. Bu yüzden birçok kişi için bir lakap, sıfat olarak kullanılmaktadır. Özel ad olarak da kullanımı yaygındır.

Marut ve *Harut*, birer melek olarak bilinmekle birlikte, *Harut* ile *Marut* yaptıkları iş ortaklığıyla bilinmektedir. Sihir yaptıkları için özel ad olarak hiç tercih edilmemişlerdir.

Karun (Krezus), Kuran'da da adı geçen bu kişi çok zengin olmasına rağmen bencil ve cimri olduğu için malı ve servetiyle yerin dibine geçmiştir. Özel ad olarak hiç kullanılmamıştır. Ancak hakaret ve haksızlık maksadıyla kötü birisine yönelik geçici bir sıfat olarak kullanılmaktadır.

Muhammed, Ahmed, Mahmud, hazreti peygamberin aynı kökten türetilmiş adlarıdır. Türkçede ve Türklerde en yaygın olan söyleyişle *Mehmettir*. Bu adlar İslam ve Türk dünyasında yaygın olarak kullanılmıştır. Hâlâ Türkler arasında en yaygın kullanılan erkek adları olduğu bilinmektedir. Ancak diğer dinlerin mensupları bu adları yasaklama küstahlığını gösterecek kadar ileri gitmişlerdir. Oysa bizatihi hazreti peygamber; "Peygamberler, baba bir kardeşirler. Anneleri muhteliftir" (Köksal, 2004, 252) demiştir. *Muhtar*, seçilmiş, istenmiş anlamıyla Ahmed-i muhtar tamlamasında Hazreti peygamber için kullanılır. *Ahmed, Mahmud* ve *Muhtar* ayrı ayrı çokça tercih edilmiş özel adlardır. Hazreti peygamberin en çok kullanılan adlarından biri de Mustafadır. Mustafa, Türkler arasında da en yaygın kullanılan adlardan biridir. *İsrafil, Mikail* ve *Cebrail* adları da yaygın olarak kullanılan meleklerin adlarındandır.

Adı Kuran'da geçmesine rağmen bu adları herkesin almadığı; Kuran'da geçen her adın alınmasının da doğru olmadığı bilinmelidir.

2. Tarihi Adlar

Tarihî adların verilmesinde; tarih ve coğrafyanın, dil, kültür ve inançların nasıl etkili olduğu bilinmektedir. Tarihi bir şahsiyetin önemine binaen o şahsiyetle birlikte ilgili coğrafya, inanç ve kültür alanları, sosyal ve ekonomik hususlarla da bir şekilde ilişkilendirilmekte değişmesine ve gelişmesine sebep olabilmektedir. Tarihi şahsiyetlerin büyük bir kısmı millî belli bir kısmı da beynelmilel olarak yaşar. Bazen bu şahsiyetlerin adları sadece kendi millet ve topluluklarıyla sınırlı kalmakla birlikte bazen diğer millet ve toplumların da bu adlara sahip çıktığını ve haklı gururlarını teslim ettikleri bilinmektedir. Herkes tarafından sahiplenilen kahramanlar, din adamları, politikacılar, bilim adamı/kadını ve sanat erbapları da vardır. Buna en güzel örnek "*Mustafa Kemal Atatürk*" verilebilir. Dünyanın farklı ülkelerinde birbirinden farklı millet ve topluluklarında; *Mustafa, Kemal* ve *Atatürk* adları ayrı ayrı veya beraber olarak kullanıldığı bilinmektedir. Tarih boyunca buna benzer birçok adın olduğu da bilinmektedir. Böylece bu şahsiyetlerin özellikleri evrensel değerlere dönüş(türül)mektedir.

Eski İran'ın tarihî şahsiyetleri ve kahramanlarının büyük bir kısmı diğer millet ve topluluklar tarafından kullanılmış ve hâlâ kullanılmaktadır. Sadece eski İran'ın değil, eski Yunan, Roma ve Bizans'tan da bazı tarihî şahsiyetler ve kahramanların adları bu şekilde kullanılmaya devam etmektedir. Eski Yunan, Roma ve Bizans ile

birlikte eski Arap, Hint ve Çinli kahraman, bilim adamı, sanatçı şahsiyetlerden bazılarının adları da hâlâ kullanılmaktadır. Bu adların birçoğu eskiden sanat, edebiyat ve şiirde kullanıldığı için bugün de birer ad, sıfat ve lakap olarak tercih edilmektedir. Bugün bazı yer ve şehir adlarının da Antik Yunan, Bizans ve Roma'dan geldiği bilinmektedir. Efsanevî şahsiyetlerden olan eski İran ve eski Yunan kahramanları, benzer şekilde yarı tanrısal özelliklere de sahip ve kozmik (b)ilgiler taşımaktadırlar. *Aristo, Batlamyus, Bokrat, Calinus, Pisagor; Dahhak, Dara, Nuşirevan, Ruyinten, Suhrab, Tur, Circis, Gave, Peşeng, Mezdek, Minuçehr, Sam* gibi adlardan bazılarının daha sonra kullanıldığı bazılarının da hiç kullanılmadığı bilinmektedir.

Perviz, Huşeng, Hürmüz, Kahraman, Nahit, Pervin adları da hâlâ sık kullanılmaktadır. *Rüstem, Hüsrev, Zal, Neriman, Behram, Cem, Cemşid, Hurşit* (*Cemşid u Hurşid* mesnevisinde kız adı olmasına rağmen bugün daha çok erkek adı olarak kullanılır), *Feridun; Zülkarneyn, İskender, Eflatun, Siyamek* adları da kullanılmaya devam etmektedir. *Siyamek*, bunlardan dikkat çeken bir addir. Bugün daha çok Elazığ ve civarında kullanıldığını bildiğimiz *Siyamet* veya *Siyemet* adı yaygındır. Bu ad, genellikle nüfus cüzdanı ve resmi yazışmalarda Ahmet olarak bilinir ve kullanılır. Adın başındaki "siya" yapısı tek başına bazı anlamlar taşısa da bu adın başında uyumlu bir anlama sahip değildir. "siya"nın "siyah veya siyeh" olduğu da söylenemez. Çünkü Türklerde ve Türkçede Arapça olan siyahın, ad veya sıfat olarak kullanımı yaygın değildir. Bunun yerine çok daha yaygın olan Türkçe "kara"nın kullanıldığı bilinmektedir. Çünkü kişi, boy, soy, aşiret vb. adlarından önce "kara"nın kullanımı daha çok yaygındır. Özellikle soyadlar kullanılmadan önce "Kara Ahmet, Kara Me(h)met, Kara Ali vb. pek çok örnek vardır. Öyleyse Siyamet adındaki "siya" karanın eşanlamlısı da değildir. Siyamet adının bugün kullanılan Siyamend ile bir ilgisi olabilir mi? Arap alfabesiyle yazımında adın son harfi "kef", "ng" olarak okunsa da "Siyamend" değil, olsa olsa "Siyameng" olur. Ancak bu son harf "ng" değil de "nd/t"ye dönüştürülürse *Siyamet* olarak söylenir. Bize göre eski İran'ın efsanevî şahsiyetlerinden biri olan *Siyamek*'in adı, bugün Elazığ ve civarında yaşayan *Siyamet* veya *Siyemet* adının orijinali olabilir. *Siyamend, Siyamî* adları, Siyam bölgesiyle birlikte *Siyamek* adıyla da ilgilidir.

Kahraman, İran mitolojisinde adı geçen Pişdadiyan sülalesinden *Tahmures*'in oğludur. Devler tarafından yetiştirilmiştir. Onlara benzemediğini fark ettiğinde insanların arasına karışmıştır. *Zal oğlu Rüstem*'e yenilmiştir. Katil lakaplı olmasına rağmen özel ad olarak çokça tercih edilmiştir.

Keykubat, İran'ın Pişdadiyan sülalesinden gelen şah sülalesi Keyaniyan'ın ilk hükümdarıdır. Key lakabını ilk defa o kullanmıştır. Adaletiyle ünlenmiştir. Selçuklu sultanlarından *Alaattin Keykubat* ile ilgisi yoktur. Bugün özel ad olarak pek kullanılmamaktadır.

Cem, İran'ın mitolojik kahramanlarından. Güçlü ve yakışıklı padişahlar için sıfat olarak kullanılmış. Belki de bu yüzden özel ad olarak kullanımı bu kadar yaygındır.

Kaydafa/Kaydefe, büyük İskender zamanında yaşamış bir kraliçedir. Kaynaklara göre Azerbaycan, Anadolu ve Mısır civarında yaşadığı ve bu bölgelerin kraliçesidir. Özel ad olarak pek tercih edilmemiştir.

Merih/Mirrih, Mars gezegeni için kullanılan bu ad, mitolojide *Behram*'a karşılık gelir. Hem bay hem bayan adı olarak kullanılmaktadır.

Peşeng, ünlü Turan hükümdarı *Efrasiyap*'ın babası, İran'ın hükümdarlarındandır. *Efrasiyap* adı yaygın olmasına rağmen *Peşeng* çok az tercih edilmiştir.

Sührap, *Zaloğlu Rüstem*'in Türk olan bir karısından doğan oğludur.

Tehemten, *Zaloğlu Rüstem*'in lakabıdır.

Mani, Çin'in meşhur bir ressam ve nakkaşdır. Hıristiyanlık ve Zerdüştlüğü birleştirip Manihaizm'i oluşturmuştur. Özel ad olarak pek tercih edilmemiştir.

Mezdek, İbahiye diye bir mezhep kurmuştur. Batıl bir inanışa sahip olduğu için Nuşirevan tarafından müritleriyle birlikte öldürülmüştür. Özel ad olarak neredeyse hiç kullanılmamıştır.

Bihzad/Behzad, meşhur bir Türk ressamıdır, özel ad olarak kullanımı yaygındır.

3. Beynelmillel adlar

Yabancı dillerden yapılan alıntı kelimelerin yazılmasında ve seslendirilmesindeki zorluklar, öteden beri dil çalışmalarının üzerinde durduğu önemli bir husustur. Bu husus bugün de zorluğu ve hassasiyeti bakımından önemini ve gündemini korumaktadır. Özel adlardaki bazı ses ve seslerin değişik(tiril)melerinin izah ve söylenişlerindeki ilginçlik dikkat çekmektedir. Nitekim özel ad olarak kullanılan *Dündar* ilginç bir örnektir: "*Dündar Bey, dindar biridir*".

Bazı adlar, çok eski olmalarına rağmen hâlâ yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu adlar, tek millet veya topluluk tarafından değil, birçok millet ve topluluk tarafından kullanılmaktadır. Çünkü bu adların da tarihî olmalarının yanında dinî oldukları da kabul edilmektedir. *Efrâyim* (Hz. Yusuf'un oğlu), *Yuzarsif /Yusuף* un İbranicedeki söylenişi veya sesler olarak karşılığı), *Younes/Yunus* Belhanda (futbolcu), *Yousef/Yusuf* (futbolcu), *Usain/Hüseyin Barak/Burak Obama*, *Aref/Arif* sihirbaz, *Aboubakar* (futbolcu), *Esteklal/İstiklal* (futbol takımı), *Bakir/Bekir İzzetbegoviç* Bosna-Hersek Devlet Konseyi üyesi, *Eliğa Vahid Aliğa Vahit* (Azeri şair/yazar), *Fauziya/Fevziye Bayramova*, *İslom/İslam Saydalimov/Seyyidalimoğlu*, *Heyder/Haydar Aliyev*, *Abdulqani Baradar/Birader* Afganistan Başkan yardımcısı...

4. Değersizleşen Adlar (mizah yollu konular)

Mizah, hiciv ve şaka hemen hemen her dönem insanının dikkatini çekmiş ve hoşuna gitmiştir. Fert ve toplumun eğlenmesini, gülmesini, düşünmesini, tedbir almasını kısaca deşarj olmasını sağlaması dolayısıyla önemini giderek artırmaktadır. Toplumu oluşturanlar, mizah, hiciv ve şakaya konu olan olay ve durumları yaşayan kişilerin yerinde olmayı pek sevmez ve istemez. Bu kimselerin adları, sıfatları da toplum tarafından kolay kolay tercih edilmez.

Sinemanın yaygınlaşması, tv film ve dizilerinin çoğalması ve çeşitli belgesellerin artmasıyla çok sayıda insana ulaşma imkânı doğmuş ve belli kanaat, görüş ve ideolojiler toplum(lar)ja daha hızlı ve daha kolay ulaşmaya başlamıştır. Özellikle görsel ve sosyal medyanın çoğalması ve yaygınlaşması sonucu daha kolay kamuoyu oluşturma ve çeşitli konularda hassasiyetler geliştirmek mümkündür. Böylece bazı istenen veya istenmeyenler, daha hızlı bilinmekte yayılmakta ve kabullenilmektedir. Hatta bu sayede bazen istek ve irade dışında etkilenmeler de ortaya çıkabilmektedir. Adlar da bu şekilde öne çık(arıl)makta, yayılmakta benimsenmekte veya tersi bir durum ortaya çıkabilmektedir. *Şaban (İnek), Recep (İvedik) Sabit (Kanca), Behlül, Şakir (kral), Necati, Remzi* gibi çizgi film karakterlerinin adları bunlardandır.

5. Hakaret, Küfür vd. Maksatlarla Kullanılan Adlar, Lakaplar ve Müstearlar

Medeniyetler çatışması, dinler arası çatışmaları dolayısıyla kültürler arası ve toplumlar arası çatışmaları doğurmaktadır. İletişim ve haberleşme imkânlarının artmasıyla daha hızlı ve daha kolay bilin(ebil)irlik ve haber alma imkânı korkuları, nefretleri ve çatışmaları ortaya çıkarmaktadır. Bir taraftan yakınlaşmayı sağlayan bu imkân ve gelişmeler diğer taraftan anlaşmazlıklara ve çatışmalara sebep olabilmektedir. Mizah, şaka yollu saldırıları veya çizgi, resim ve karikatürlerin kullanılması yoluyla çeşitli kutsallara saldırılmasını düşünce, basın ve ifade özgürlüğü bağlamında değerlendirmek ve izaha çalışmak mümkün değildir. Daha çok Batı'da görülen giderek her yerde yaygınlaşmaya başlayan bu anlayış ne yazık ki faydadan çok zarar vermektedir. Bazı kimseler, duyduğu nefretten dolayı Irak'ın eski devlet başkanının adını köpeği için kullanmakta(y)dı(r). Özellikle Halepçe'de yaşananlardan ötürü köpeğe Saddam adının verilmesi yaygınlaşmıştır. Öte taraftan ABD'li ünlü bir sinema sanatçısı olan Julia Robert'ın köpeğinin adının Ahmed olduğunu da bir tv programından öğrenebiliyoruz.

6. Giderek Devre Dışı Kalan Adlar

Demokrasi, insan hak ve özgürlüklerinin giderek arttığı son yıllarda yapılan herhangi bir yanlış veya olumsuzluk toplum(lar) tarafından hemen tepkiyle karşılandığı bilinmekte ve görülmektedir. Bir dönem veya belli bir süre yaptıklarıyla belli bir kesim tarafından kabul görüp beğenilen ve sevilen kişi, grup vd. yine yaptıkları ve yaşadıklarıyla tam tersi bir duruma ve konuma düşebilmektedirler. Bunların çoğunun siyasî kimlikli kimseler olduğu söylenebilir. Bu kimselerin adları durum, gelişme ve değişmelere göre itici olarak değerlendirilebilmektedir: (Kenan) *Evren* ve arkadaşlarının adları veya soyadları, (Fethullah) *Gülen (Feto)* ve ekibinin adları ve soyadları, (Abdullah) *Öcalan (Apo)* ve örgütünün mensubu olanların adları, soyadları ve kod adları, *Halil Sezayi* ve onun anlayışında olanlar gibi... Ayrıca bazı dinî sıfatlar da son zamanlarda yanlış olarak ya da küçümseyici anlamda kullanılmaktadır. Sivil *imam*, gizli *imam*, mahrem *imam* gibi... *mehdi, şeyh, seyyid, seyyide, seyda* gibi sıfatlar da aynı akıbeti yaşamaktadır.

7. Sloganik Adlar

Sloganik özellikte olmalarıyla birlikte tarafgirlik ve rijit olma özelliği de taşıyan bazı adlar vardır. Bu adlar, bir fikre, ideolojiye, cemaate vb. aşırı derecede ilgi, sevgi ve bağlılığı hatta bağımlılığı gösteren adların kullanımıyla ortaya çıkmaktadır: *Nursi, Rufaî, Zühdî (Zühtü), Bendevî* bunlardandır.

8. Femenin ve Maskülen Adlar

Bazı/başka millet ve dillerinde örnekleri çok görülmemekle birlikte Türklerde ve Türkçede daha çok kullanılan ve karşılaşılan ortak adlar vardır. Birçok dilde eril olan bir ad Türklerde ve Türkçede dişil; dişil olan bir ad da eril olarak kullanılmaktadır. Bazı eski İran kahramanlarının adları günümüzde feminen/dişil/bayan olarak kullanılmaktadır. Bunun birden çok sebebi olabilir. Ancak en önemli sebebin Türkçede adların dişillik-erillik özelliğinin olmaması sayılabilir. Başka bir sebep de Türklerde kadınların da erkekler kadar cesur ve kahramanlık sahibi olabileceği inancının ve kabulünün olmasıdır. *Neriman, Hürmüz* gibi adlar bu şekilde kullanılmaktadır. *Adalet, Fikret, Hikmet, İsmet, Nedret, Derya, Deniz, Ender, Meriç, Mutlu, Muzaffer, Onur, Olcay, Özgür, Rez(z)an, Ruşen, Sezer, Sezen, Sezgin, Suat, Şenol, Ümit, Umut* bunlardır.

Eskiden daha yaygın olup günümüzde neredeyse kullanılmayan adlar da vardır. Erkekler için birer sıfat veya lakap olarak kullanılan renk adları, kadınlar için kalıcı, özel adlar olarak kullanılmaktadır. Bu adlar, doğumdan hemen sonra çoğunlukla bebeğin ten rengine bakılarak verildiği bilinmektedir: *Kumral, Esmer, Beyaz, Penbe* adları bunlardır.

9. Taklit Edilen Adlar ve Soyadlar

Soyadı *Ersoy* olan biri(leri) erkek çocuklarına *Mehmet Akif* adını vererek ya da soyadı *Demirel* olan biri(leri) erkek çocuğuna *Süleyman* adını vererek taklit adlar ve soyadlar oluşturabilmektedirler. Bu listeyi uzatmak mümkündür. Bu ad ve soyadların oluşturulmasında da ilgi, sevgi, muakiplik söz konusudur. Ancak daha dikkat çeken ise benzer ad ve soyadları tesadüfen veya kendi isteği dışında taşıyanların ad ve soyadlarından birini veya ikisini birden değiştiren veya değiştirmek isteyenlerin olduğudur. *Mehmet Akif Ersoy, Süleyman Demirel, Turgut Özal, Bülent Ecevit, Demir Çelik, Çelik Demir* gibi adlar bunlardır.

10. Yerel Söylenişle İlgili Adlar

Türkiye Türkçesinin kullanıldığı bölge ve şehirlerde farklı ağızlardaki kullanımlardan dolayı değişen/farklılaşan adlar da vardır: *Üsme, Aliş, Irza, Iraz, Senem*; Senem adının, *Sinem*'e benzemekle birlikte Arapça put ve güzel anlamındaki "*sanem*"den geldiği bilinmektedir.

11. İlginç Söylenişli Adlar

Türkiye'de sevgi, ilgi, mizah, alay ve nefretten dolayı neredeyse her adın sonuna özellikle erkek adlarının sonuna bir veya birkaç sesin düşürülmesi veya değiştirilmesiyle "-o" sesinin eklenmesi çok yaygındır: *İbo, Maho, Ramo, Neco, Genco, Meto, Mito, Çeto; Cano, Gülo(ş), Zeyno, Fato(ş), Melo(ş)* gibi... Fakat "*Arto, Hakko, Hayko,*" bunlardan değildir. Türkiye'nin bazı şehir ve bölgelerinde; Dadaş, Ede, Efe, Gakgo, Zeybek gibi sıfatlar da adlarla veya yalnız olarak kullanılırlar. Erzurum, Kahramanmaraş, Elazığ yöresinde daha yaygın olan bu sıfatların kullanımı günümüzde giderek azalmaktadır. Ancak son yıllarda Sivas'ta özellikle Sivas spor'un başarılı olmasıyla birlikte yaygınlaşan "*Yiğido(lar)*" da benzer bir ad/sıfat olarak dikkati çekmektedir.

12. Doğrudan Sıfat Olarak Kullanılan Adlar

Son zamanlarda özellikle son birkaç yılda giderek yaygınlaşan adlardan bazıları da tabiatla ilgili olanlardır. Toplumun çevre ve tabiata karşı artan ilgi, bilinç ve duyarlılığını gösteren bu adlar; tarihî destanlarımızda da geçen çevre, tabiat ve coğrafyaya dair eski ve bir yanıla kültürel diğer yanıla bilimsel Türk adlarını hatırlatmaktadır. *Doğu, Batı, Kuzey, Güney, Doruk, Zirve, Çukur, Yamaç, Sarp, Yağız, Kırac, Kumsal, Rüzgar, Tipi* gibi adların daha önce kullanılmış "*Gün, Ay, Yıldız; Gök, Dağ, Deniz*" adlarıyla benzerlik taşıdığı görülmektedir.

13. Yapma Adlar

Çocuklara verilen adlarda birçok sebep söz konusudur. Ancak bilinenlerin aksine bazı adların verilmesinde şaşırtıcı sebepler de olabilmektedir. Çok yaygın olarak kullanılan "*Erdem*" adının verilmesinin ilginç ve şaşırtıcı bir sebebi daha vardır. Babanın adı olan "*Ercan*"ın "*Er*"i ile Annenin adı olan "*Çiğdem*"in "*dem*"i birleştirilerek ortaklaşa katkıda bulunularak bir ad bulunmuş olmaktadır. *Erdem-(Er/can-Çiğ/dem)*...

14. Yansı(t)malı Adlar

Bazı adların verilmesinde özenilen adlara benzer olmaları da söz konusudur. *Mustafa Kemal* veya *Ali Kemal* adlarından yola çıkılarak *Mehmet Kemal, Ahmet Kemal* vb. adları çokça görmek mümkündür. Aynı şekilde *Oğuz Kağan* adından yola çıkılarak *Emir Kağan, Ömer Kağan, Ali Kağan, Övünç Kağan* vb. gibi... Ayrıca *Nedip*, bir ad olarak kullanılmasına rağmen bu adın *Necip, Edip* veya *Nedim* adından esinlenilerek kullanıldığını zannediyoruz. Aslen Elazığlı olan şehit *Nedip Cengiz Eker* gibi Elazığ'da başka *Nedip* adını taşıyanların olduğu da bilinmektedir.

15. Aynı Kökten Türetilen Adlar

Türkçede bazı adların aynı kökten türetildikleri bilinmektedir: *Özlem, Özlemim, Özlen, Özlenen* gibi adlar, bunlardandır.

16. Siyasi Adlar

Yakınlık, akrabalık kurularak önemsenen kişilere hem maddî hem manevî bir yakınlık göstergesi olan dede, nene, baba, ana, abi/ağabey, bacı, dayı, emmi sıfatının kullanıldığı görülmektedir. Özellikle siyaset yapanlar arasında toplumun belli bir döneminde yine belli bir kesim tarafından kendilerine yakın buldukları kişi vd. verdiği sıfatlar dikkat çekmektedir. Süleyman Demirel ve *Müslüm Gürses* için kullanılan baba ibaresi aynı zamanda bu şahısların bilinen, gerçekte çocuklarının olmayışı yatmaktadır. Bu ve benzeri kişilerin, kendilerini yalnız ve kimsesiz hissedenlere yakınlık duymaları, yardımcı olmaları sonucu baba(can), abi, ana, bacı gibi sıfatlar da layık görülür. Böylece "seni sahiplenen sen de sahiplen(melisin)" anlayışı ortaya çıkmaktadır. Bu anlayışta; Türk toplumunun aynı zamanda ne denli vefakâr ve kadirşinas olduğu ortaya çıkmaktadır. Nene Hatun, Şerife Ana, (*Baba*) Süleyman Demirel için, (*Karaoğlan*) Bülent Ecevit için, (*Reis*) Recep Tayyip Erdoğan için, (*Ana*) Tansu Çiller için, (*Bacı*) Meral Akşener için kullanılan benzer adlardır.

17. Yanlış Bilinen Adlar

Yanlış bilinen veya yanlış söylenen adların ortaya çıkışları da yaygındır. Bu adların yanlış bilinmesinde veya yanlış söylenmesinde günah keçisi olarak nüfus idaresindeki memurlar bulunmuştur. *Serdal, Akan, Gülzemin,*

Gülsemin, Gürşah... Ayrıca yanlış bilindiği için yanlış kullanılan adlar da vardır: *Hace, Hacı, Hoca...* Bunların dışında dönüştürülen adlar da görülmektedir: *Alya (Aliye)...* Ayrıca sınırları zorlayan adlar da vardır: *Aleyna, Ecmain, Suyunbike, Rumeysa* gibi adlar bunlardandır.

18. Eski Kültüre Ait Adlar

Eski kültüre ait birçok ad, bugün tek başına veya başka bir adla beraber kullanılmaya devam etmektedir. Çoğunlukla babaanne veya anneannenin adları olan bu adlar, onların adlarını ve hatıralarını yaşatmak manevi bir tatmin yaşamak için tek başına veya daha çok ikili/ikinci adlar olarak kullanılmaktadır. Bu adların bazıları örneğin *Yosma, Satılmış* tek başına kullanımı tamamıyla kesilmişken bazılarının *Döndü, Döne, Dilber, Sülbiye* gibi adların çok olmasa da hâlâ devam ettiğine rastlanmaktadır. Bu gelenek, bugün çok güçlü olmamakla birlikte yaşa(tıl)maktadır.

19. Söylenişi Değişen Adlar

Bu adların yanlış kullanılmasının en önemli sebebinin alfabe değişikliğinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Çünkü her dildeki seslerin aynı harfle karşılandığı düşünüldüğü için bu yanlışlıklar ortaya çıkmaktadır: *Gabriel-Gabriela-Cebrail, Michael-Michaela-Mika(y)il, Mohsen-Muhsin, Fathi-Fethi futbolcu adı, Ramadan-Ramazan, Marvan-Mervan...* Zaman içinde değişen/dönüşen adlar da bunlardan sayılır: *Ebu ali sina, Bu sina, İbnisina, Beyazıt-Bayezid, Buyezid, Ebu Yezid, Ali Asker, Ali-yi asgar, Ali-yi sağır (Ali-yi ekber'in zıddı)...*

20. Coğrafi-İdeolojik Adlar

Toplumun belli bir kesiminde birbirinden farklı sebeplerle çevre, tabiat ve coğrafi unsurlardan dolayı onların adlarını aldıkları bilinmektedir. Özellikle soyadı olarak tercih edilmelerinin yanında son zamanlarda özel ad olarak da tercih edildikleri bilinmektedir (Ulucan, 2020). *Fırat, Dicle, Menderes, Aras, Meriç, Ergene, Tunca, Arda, Seyhan, Ceyhan; Orhun, Tuna, Nil, İdil* gibi adlar bunlardandır.

21. Geçmişte Daha Sık Kullanılmakla Beraber Günümüzde Giderek Kullanımı Azalan Adlar

Âlim, Hâfız, Hacı (Ahmet), Molla (Ali), Mürşîd, Mürîd, Müslim, Mü'min, Fehîm, Dindar gibi adların yaygınlığı giderek azalmaktadır. Seslendirilmesi benzer olmasına rağmen *Hagi (Haci)*, bunlardan değildir. Batı dillerindeki "g" sesinin Türkçedeki "c" sesine benzetilerek *Hagi* adı, *Haci* olmuştur. Bu değiştirmede insanımızın zihninde sevdiği birinin hem Müslüman olmasını hem bizdenleşmesini istemek vardır.

22. Beynelmilel Adlar

Kral, Baron, Mafya, Başkan gibi ad(landırma)lar, belli ve sınırlı bazı kesimlerde lakap olarak kullanılmaktadır. Bunların sıfat oldukları bilinmektedir. Ancak yabancı dillerden alınan bu sıfatların Türkçede geçici ve kalıcı özel adlar olarak kullanıldıkları görülmektedir. Ayrıca bazı askerî rütbelere ile akademik unvanların da özel ad, lakap ve sıfat olarak kullanıldığı bilinmektedir. *Onbaşı, çavuş, yüzbaşı, binbaşı, yarbay, mareşal; doktor, operatör, profesör* gibi... *ağa, paşa, efendi* gibi sıfatların da yine özel ad olarak kullanıldığı bilinmektedir. *hanım, hatun* da hem geçici hem kalıcı adlar olarak kullanılmaktadır. *Gazi* de özel ad olarak kullanılmaktadır.

SONUÇ

Ad, lakap, mahlas vb. adlandırmaların zamana, gelişmelere, değişmelere, farklılaşmalara ve daha genel şartlara bağlı olarak alındığı, verildiği ve değiştirildiği görülmektedir. Türkçede ve Türk kültüründe; dinî, tarihî, sanat ve siyasî gelişmelerin yanında kahramanlık gösteren kişi ve şahsiyetlerin adlarının daha uzun süreli etkilerinin olduğu ve adlandırmalarda oldukça yaygınlık arz ettiği görülmektedir. Bu durum, neredeyse bütün dil ve kültürlerde de görülmektedir. Bütün dillerde sözcük türleri içinde belli ölçüde farklılıklar göstermesine rağmen ortaklık ve benzerlikleri daha çok olan adlar ve adlandırmalardır.

Türklerin kullandıkları adlar ve adlandırmalar, oldukça çeşitli ve zenginlik arz etmektedir. Pek çok gelişme ve değişmeye bağlı olarak ad ve adlandırmalarda tercihlerin değiştiği, farklılaştığı anlaşılmaktadır. Başından beri Türklerin ad ve adlandırmalarda birçok etmenin dikkate alındığı ve bu sürecin çok canlı ve dinamik olduğu anlaşılmaktadır.

KAYNAKLAR

- Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü I-II (1989), (Hzl. İskender Pala), KTB Yay., Ankara.
- Belâgat-nâme (2019), (Hzl. Yıldırım, Ali-Ulucan, Mehmet) Kitabevi Yay., İstanbul.
- Büyük Farsça-Türkçe Sözlük (1993), (Hzl. Mehmet Kanar), Birim Yay., İstanbul.
- Erdoğan, Mustafa (2009), "Divan Şiirinde Ortak Mahlas Sorunu ve Kabûlî Örneği" Erdem, S.53, s.56-81.
- Eren, Hasan (1999), Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü, Bizim Büro Yay., Ankara.
- Ergin, Muharrem (1994), Dede Korkut Kitabı, TDK Yay., Ankara.
- Eyüboğlu, İsmet Zeki (2004), Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü, Sosyal Yay., İstanbul.
- Karaağaç, Günay (2002), Dil, Tarih ve İnsan, Akçağ Yay., Ankara.
- Keskin, Ahmet (2020), Türk Kültüründe Lakaplar, Akçağ Yay. Ankara.
- Mitoloji Sözlüğü Yunan ve Roma (1997) (Hzl. Pierre Grimal), Sosyal Yay., İstanbul.
- Muvakkit-zâde Mehmed Pertev Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni (2010), (Hzl. Mehmet Ulucan), MEB Yay., Ankara.
- Mütercim Âsım Efendi, Burhân-ı Katı (2000), (Hzl. Mürsel Öztürk, Derya Örs), TDK Yay., Ankara.
- Onay, Ahmet Talat (2000), Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı (Hzl. Cemal Kurnaz), Akçağ Yay., Ank.
- Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I-II-III (1986), (Hzl. M. Zeki Pakalın), MEB Yay., İstanbul.
- Osmanlı Tarih Lûgatı (1986), (Hzl. Midhat Sertoğlu), Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Osmanlı Türkçesi Büyük El Sözlüğü, (2013), (Hzl. Mertol Tulum), Kapı Yay., İstanbul.
- Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat (1995), (Hzl. Ferit Devellioğlu), Aydın Kitabevi Yay., Ankara.
- Ögel, Bahaeddin (2001), Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul.
- Peygamberler Tarihi (2004), (Hzl. M. Asım Köksal), TDV Yay. Ankara.
- Tasavvuf Terimleri Sözlüğü (1991), (Hzl. Süleyman Uludağ) Marifet Yay., İstanbul.
- Türkçe Sözlük (2005), Türk Dil Kurumu Yay., Ankara.
- Ulucan, Mehmet (2020) "Kültür ve Edebiyatımızda Dicle" Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 29, Sayı 4, 2020, Sayfa 103-122.
- Yeni Tarama Sözlüğü (1983) TDK Yay., Ankara.
- Yıldırım, Ali (2006) Divan Edebiyatında Mahlas ve Mahlas-nameler, Akçağ Yay., Ankara.